

УДК 911.3

Ірина Барило

СТАТЕВО-ВІКОВА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ ЯК ЧИННИК ГЕОДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті проаналізовано закономірності формування статево-вікової структури населення як якісної характеристики геодемографічних процесів Полтавської області. Розраховано основні геодемографічні показники (коефіцієнти народжуваності, смертності, природного приросту). Виявлено особливості розподілу міського та сільського населення за статтю та віком. Визначено демографічне навантаження (максимальні та мінімальні показники) за районами та містами області. Розглянуто територіальні особливості статево-вікової структури населення Полтавської області.

Ключові слова: статево-вікова структура, відтворення населення, працездатний вік, старіння населення, демографічне навантаження.

Ірина Барило. ПОЛОВОЗРАСТНАЯ СТРУКТУРА НАСЕЛЕНИЯ КАК ФАКТОР ГЕОДЕМОГРАФИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА (НА ПРИМЕРЕ ПОЛТАВСКОЙ ОБЛАСТИ). В статье рассмотрены закономерности формирования половозрастной структуры населения как качественной характеристики геодемографических процессов в Полтавской области. Рассчитаны основные геодемографические показатели (коэффициенты рождаемости, смертности, естественного прироста). Проанализированы особенности распределения городского и сельского населения за полом и возрастом. Определена демографическая нагрузка (максимальные и минимальные показатели) за районами и городами области. Рассмотрены территориальные особенности половозрастной структуры населения Полтавской области.

Ключевые слова: половозрастная структура, воспроизведение населения, работоспособный возраст, старение населения, демографическая нагрузка.

Iryna Barylo. AGE AND SEX STRUCTURE OF THE POPULATION AS A FACTOR OF GEODEMOGRAPHICAL DEVELOPMENT (FOR EXAMPLE POLTAVA REGION). The article analyzes the main features of formation of age and sex structure of the population as qualitative characteristics geodemographical processes in Poltava region. Calculated main geodemographical components (fertility, mortality, natural increase). The features of the distribution of urban and rural population by sex and age. Defined demographic load (maximum and minimum values) for the districts and towns of the region. Considered territorial characteristics of gender and age structure of the Poltava region.

Key words: age and sex structure, reproduction, working age, aging population, demographic burden.

Постановка проблеми. Вивчення структурного аналізу населення є важливим елементом у дослідженнях геодемографічного розвитку регіону. Це дозволяє зробити певні висновки щодо геодемографічних тенденцій та виявити можливі зміни динаміки чисельності населення в майбутньому. Процеси відтворення населення тісно взаємозв'язані з соціально-економічними особливостями розвитку території і, таким чином, вказують на наявні внутрішні зв'язки між соціально-економічними чинниками та демографічною ситуацією регіону [1, 2]. Сьогодні для України характерними є переорієнтація національних інтересів, формування нової національної стратегії спрямованої на людський розвиток. Таким чином, це посилює актуальність досліджень демографічного спрямування, вивчення структурної складової населення на рівні окремих регіонів.

Виклад основного матеріалу. Одним з найважливіших факторів, які визначають режим відтворення населення є статево-вікова структура населення. Оцінка якості населення неможлива без врахування змін його вікової структури, вікових відмінностей, інтенсивності їх прояву. Специфіка віку та статі як якісних ознак дозволяє характеризувати геодемографічні процеси як безпосередню основу формування різних властивостей населення, вважаючи статево-вікову структуру населення єдиною абсолютною структурою, провідною елементно-структурною особливістю населення [1, 2].

Характерною рисою статево-вікової структури населення Полтавської області є велика частка осіб

старше працездатного віку. Коефіцієнт старіння населення, який характеризує частку осіб понад 60 років, складає більше 23 %. У сільській місцевості цей показник значно вищий, ніж у міських поселеннях – 26 % та 21 % відповідно. Про поступове старіння населення свідчить також зміна його вікової структури. За період 2001 – 2013 рр. у Полтавській області частка дітей у віці 0-14 років значно зменшилась, а частка осіб у віці 65 років і старше збільшилась. Крім того, Полтавська область серед регіонів України відзначається досить високим рівнем старіння жіночого населення. Взагалі статева структура населення області характеризується стабільною перевагою жінок над чоловіками. На кожну 1000 осіб жіночої статі в середньому по області припадає 849 чоловіків. Питома вага чоловіків та жінок значно коливається в залежності від вікової групи. У віці 0–29 років чоловіки складають 51,5 % загальної кількості населення цієї вікової групи. Але, починаючи з вікової групи 30–34 роки, загальна частка жінок області починає перевищувати 50 % і поступово збільшується. У віці 70 років і старше питома вага жінок складає 68,4 % [4, 5]. Для міських населених пунктів є характерним переважанням жінок над чоловіками у віці з 30 років (рис. 1), для сільських населених пунктів – з 50 років (рис. 2).

Так, для міського населення (рис. 1) характерні виражені «піки», які відповідають віковим інтервалам 25–29, 50–54, 80 років і старше, що спричинено такими явищами як компенсація та амортизація, а вік балансування (коли кількість чоловіків і жінок зрівнюється) припадає на інтервал 25-30 років, після цього має місце перевага кількості жінок у всіх віко-

вих групах.

Для сільського населення також можна визначити «піки» в таких же вікових категоріях як у міського населення. На рис. 2 видно, що для сільського

населення регіону існує дві вікові групи балансування: перший – вік 20–29 роки; другий – вік 50–59 років [2, 5].

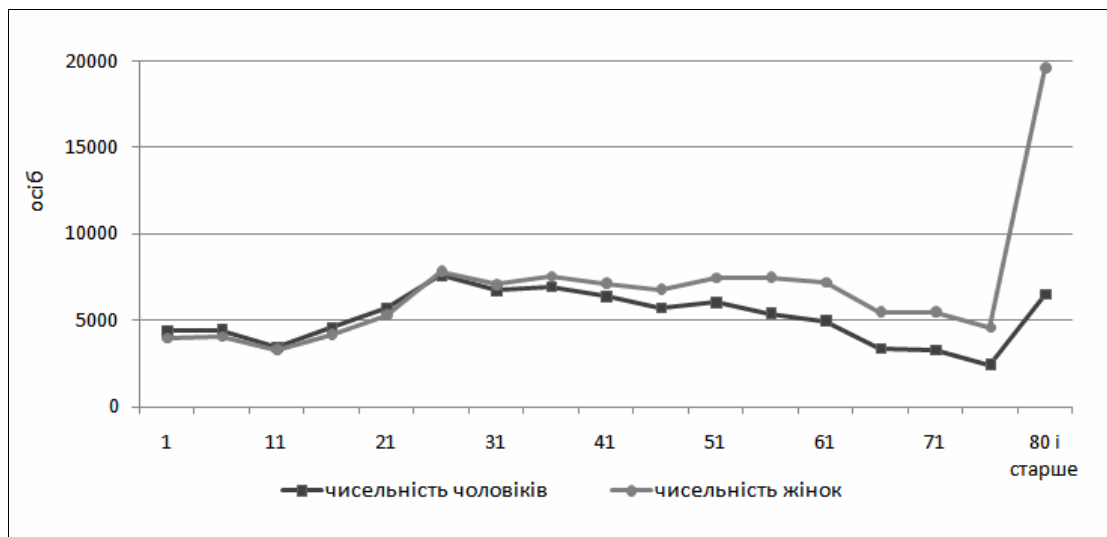

Рис. 1. Полігон розподілу міського населення Полтавської області за статтю та віком у 2013 р. (побудовано автором за даними [5])

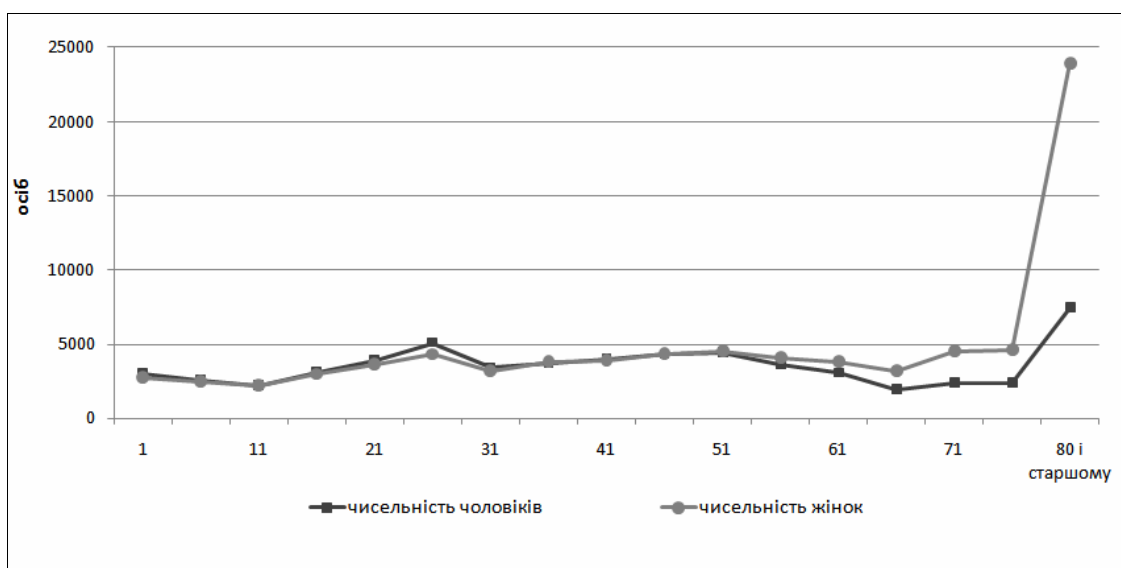

Рис. 2. Полігон розподілу сільського населення Полтавської області за статтю та віком у 2013 р. (побудовано автором за даними [5])

Особливістю смертності у працездатному віці є так звана «над смертність» чоловіків, що спричинено зростанням надлишкових смертей 40-річних чоловіків від нещасних випадків, отруєнь і травм, від хвороб системи кровообігу, органів дихання і травлення тощо. У 2008-2013 рр. показники смертності чоловіків від усіх причин в працездатному віці перевищував смертність жінок (665,7 ‰ та 135,4 ‰ відповідно). Це є надзвичайно загрозливим процесом як для сфери промислового виробництва так і для відтворення нації. З вікового інтервалу 50–54 роки починає формуватися переважання кількості жінок (64,7 тис. осіб) над

чоловіками (28,6 тис. осіб), яке досягає максимуму у віці понад 70 років [5]. Таким чином, в Полтавській області простежується тенденція «старіння знизу», що відбувається через поступове зменшення кількості дітей у наслідок скорочення показників народжуваності. Спостерігається поступовий перехід від «стаціонарного» типу статеві-вікової структури до «регресивного».

Наслідком негативних тенденцій розвитку геодемографічних процесів регіону, а саме статеві-вікової структури населення, є значне навантаження на населення працездатного віку. Так, якщо у 2008 р. на 1000 осіб працездатного віку припадало 385 осіб

післяпрацездатного віку і 227 осіб у віці молодшому за працездатний вік, то у 2013 р. – 369 та 209 осіб відповідно. Головною причиною спаду показників є зменшення загальної кількості населення по районах та містам області на 4 % (з 1517 тис. осіб у 2008 р до 1460 тис. осіб. у 2013 р.) [4, 5].

Для співвідношення вікових груп населення Полтавської області було застосовано показники демографічного навантаження: 1) загальний коефіцієнт демографічного навантаження (*k_{заг}*); 2) коефіцієнт демографічного навантаження дітьми

(*k_д*); 3) коефіцієнт демографічного навантаження працьотками (*k_п*); 4) коефіцієнт демографічного навантаження покоління батьків старими (від 65 років і старше) (*k_с*); 5) коефіцієнт демографічного навантаження покоління дітей працьотками (*k_{п/д}*); 6) загальний коефіцієнт демографічного навантаження населення працездатного віку (*k_{п.заг}*); 7) коефіцієнт демографічного навантаження населення допрацездатного віку (*k_{п.дн}*); 8) коефіцієнт демографічного навантаження населення післяпрацездатного віку (*k_{п.пн}*) (табл. 1) [2].

Таблиця 1

Коефіцієнти демографічного навантаження у Полтавській області у 2013 р, % (обчислено за [5])

Показник	Все населення			Міське населення			Сільська місцевість		
	Обидві статі	в т.ч.		Обидві статі	в т.ч.		Обидві статі	в т.ч.	
		чоловіки	жінки		чоловіки	жінки		чоловіки	жінки
<i>K_{раг}</i>	578	489	662	530	465	590	658	527	790
<i>K_д</i>	209	221	198	201	217	186	223	227	219
<i>K_п</i>	369	268	464	329	248	404	435	300	572
<i>K_с</i>	266	181	347	140	160	284	336	214	459
<i>k_{п/д}</i>	1 764	1 214	2 347	1 641	1 143	2 171	1 952	1 321	2 615
<i>k_{п.заг}</i>	601	513	686	551	487	610	686	554	821
<i>k_{п.дн}</i>	227	240	215	217	235	201	244	248	239
<i>k_{п.пн}</i>	374	272	471	334	252	409	443	305	581

Аналіз коефіцієнтів демографічного навантаження на працездатне населення у Полтавській області (табл. 1) свідчить про наявність значних відмінностей у статеві-віковій структурі міських та сільських поселень. Максимальний коефіцієнт навантаження покоління батьків притаманний жіночому сільському населенню (790 ‰), а мінімальний – чоловічому міському населенню (465 ‰). Максимальний коефіцієнт демографічного навантаження дітьми припадає на чоловіче (217 ‰) та жіноче (186 ‰) міське населення. Гранічні значення коефіцієнта демографічного навантаження працьотками становлять 572 ‰ для жінок у сільській місцевості та 300 ‰ для чоловіків у сільській місцевості. Таким чином, коефіцієнт демографічного навантаження на працездатне населення у сільській місцевості набагато вищий ніж на міське населення. Особливо виділяються жінки сільської місцевості з показником демографічного навантаження 821 ‰ у порівнянні на коефіцієнт навантаження на чоловіків у містах, де він складає 487 ‰. Отже, міське населення характеризується початковим демографічним старінням, а сільське населення вже є досить старим. В свою чергу, чоловіки мають середній віковий показник старості, а жінки – надзвичайно високий. Закономірності розподілу міського і сільського населення за статтю і віком проявляються в різному ступені старіння населення в залежності від району області. Таким чином, райони Полтавської області можна розділити на декілька груп за величиною показника демографічного навантаження (рис. 3).

Найменше демографічне навантаження спостерігається для м. Комсомольськ (491 ‰) та м. Полтава (494 ‰). Для них характерне значна кількість

осіб працездатного віку за рахунок наявності робочих місць, розвиненої соціальної інфраструктури тощо. Також незначне навантаження на населення спостерігається у м. Кременчук (523 ‰), м. Миргород (537 ‰) та Полтавському районі (551 ‰) за рахунок значної частки осіб працездатного віку та невисокого темпу росту народжуваності. У 18 районах області спостерігаються середні показники демографічного навантаження, які знаходяться в межах 560-659 ‰. Найбільше навантаження на працездатне населення в районах (понад 660 ‰) характерне для Лубенському, Миргородському (за рахунок значної частки осіб післяпрацездатного віку), Кременчуцькому, Семенівському, Кобиляцькому та Козельщинському (з високою часткою осіб допрацездатного віку в порівнянні з іншими районами області). Також важливо виділити демографічне навантаження особами допрацездатного та післяпрацездатного віку за типом поселення (місто та сільська місцевість), зокрема у територіальному відношенні. Максимальний коефіцієнт навантаження дітьми віком 0-14 років у містах спостерігається у Чорнухинському (256 ‰) та Диканьському (250 ‰) районах (в першу чергу, за рахунок незначної кількості міського населення). Максимальне навантаження особами старше працездатного віку у містах характерне для Миргородського району (731 ‰) (за рахунок збільшення осіб старше працездатного віку міграцією населення з метою переїзду до рекреаційної території, наявність курорту «Миргород»). Для порівняння найменше навантаження на міське населення особами старше 60 років зафіксовано в м. Полтава (74 ‰). Максимальний коефіцієнт демографічного навантаження особами допрацездатного віку у сільській місцевості є в

Решетилівському (260 %) та Диканському (250 %) районах, що є позитивною тенденцією для можливого збільшення показників відтворення населення у майбутньому. Максимальний коефіцієнт навантаження особами старше працездатного віку серед

сільських територій є в Зінківському (401 %) та Гадяцькому (400 %) районах (за рахунок великої кількості осіб старше працездатного віку – 5,9 тис. та 9,2 тис. осіб відповідно).

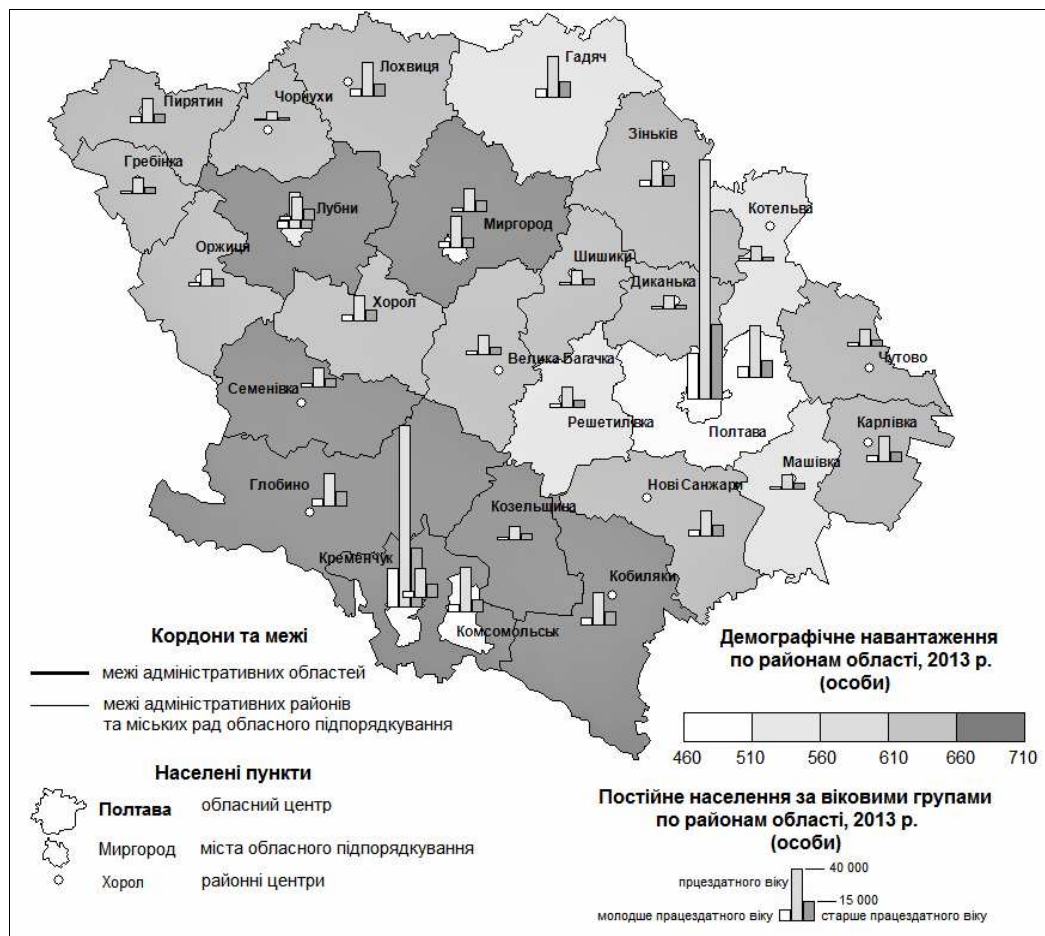

Рис. 3. Вікова структура населення Полтавської області у 2013 році
(розраховано та побудовано автором за даними [5])

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дає підстави зробити висновки про те, що населенню Полтавської області притаманний регресивний тип відтворення, аналіз статево-вікової структури свідчить про суттєві її відмінності у міських та сільських населених пунктах, що зумовлюються впливом значного числа чинників, зокрема низькою народжуваністю, інтенсивністю смертності, швидким процесом старіння населення. Отже, статево-віковий склад населення є досить складною категорією геодемографічного розвитку регіону, оскільки на нього впливає численна кількість факторів. Крім то-

го, можемо говорити, що на сучасну статево-вікову структуру населення Полтавської області впливають всі історичні процеси, що відбувались протягом останніх десятиріч років на території України. Статево-вікова структура є своєрідним віддзеркаленням всіх демографічних, соціальних, економічних і політичних процесів, що протікали раніше та мають місце сьогодні. Отже, подальші дослідження доцільно спрямувати на оцінку наслідків наявної статево-вікової структури населення на геодемографічні процеси в регіоні та соціально-економічний розвиток Полтавської області.

Список використаних джерел:

1. Kurylo I.O. *Sotsialno-ekonomichna struktura naseleennya: evolyutsiya, suchasnist, transformatsiyi: monografiya* / I.O. Kurylo. – K.: IDSD NANU, 2006. – 472 s. [Курило І.О. *Соціально-економічна структура населення: еволюція, сучасність, трансформації: монографія* / І.О. Курило. – К.: ІДСД НАНУ, 2006. – 472 с.].
2. Niemets L.M., Segida K.Yu., Niemets K.A. *Demografichnyj rozvytok Kharkivskoho regionu: monografiya* / L.M. Niemets, K.Yu. Segida, K.A. Niemets. – Kh.: KhNU imeni V.N. Karazina, 2012. – 200 s. [Нємець Л.М., Сєгіда К.Ю., Нємець К.А. *Демографічний розвиток Харківського регіону: монографія* / Л.М. Нємець, К.Ю. Сєгіда, К.А. Нємець. – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2012. – 200 с.].

3. *Ofitsiynyj sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua> [Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>].*
4. *Ofitsiynyj sayt Holovnoho upravlinnya statystyky u Poltavskij oblasti [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.poltavastat.gov.ua> [Офіційний сайт Головного управління статистики у Полтавській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.poltavastat.gov.ua>].*
5. *Rozpodil postiynoho naseleण्या Poltavskoyi oblasti za statyyu ta vikom na 1 sichnya 2013 roku: Stat. zbirnyk / [pid zah. red. O.A. Kravchenko]. – Poltava: Holovne upr. stat. u Poltavskij obl., 2013. – 91 s. [Розподіл постійного населення Полтавської області за статтю та віком на 1 січня 2013 року: Стат. збірник / [під заг. ред. О.А. Кравченко]. - Полтава: Головне упр. стат. у Полтавській обл., 2013. – 91 с.]*

Summary

Iryna Barylo. AGE AND SEX STRUCTURE OF THE POPULATION AS A FACTOR OF GEODEMOGRAPHICAL DEVELOPMENT (FOR EXAMPLE POLTAVA REGION)

The study of the structural analysis of the population is an important element in research geodemographic development. This leads to some conclusions and identify possible changes in the dynamics of the population in the future. One of the most important factors that determine the mode of reproduction of the population is the age and sex structure of the population.

The main feature of the age and sex structure of the population of Poltava region is a large number of people older than working age. The coefficient of aging population (people over 60 years), is 23 %. Poltava region is characterized by a high level of aging female population. Mortality of working age men exceed the mortality of women (665.7 ‰ and 135.4 ‰). It is extremely dangerous for the industrial production and reproduction of the nation. From the age interval 50-54, a number of women prevails which reaches over 70 years, 28.6 thousand and 64.7 thousand people.

Thus, in the Poltava region there is a trend of «aging from below», which is due to a gradual decrease in the number of children as the result of contraction of fertility. There is a gradual transition from the «fixed» type age and sex structure to the «regressive».

Key words: age and sex structure, reproduction, working age, aging population, demographic burden.